

Semenza e raccolta en la superstiziun populara romontscha

Autor(en): **Maissen, Felice**

Objekttyp: **Article**

Zeitschrift: **Annalas da la Societad Retorumantscha**

Band (Jahr): **71 (1958)**

PDF erstellt am: **24.06.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-223696>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Semenza e raccolta en la superstiziun populara romontscha

da sur Felice Maissen, Zignau

La gronda part dellas ideas superstiziusas en fuorma de sentenzias ed usits populars, che regevan ed ein per part aunc oz d'anflar el pievel romontsch, serefereschan sin ils pli impurtonts eveniments della veta humana, sco naschientscha, nozzas e mort. La superstiziun cumpeglia plinavon era quei che survescha al manteniment della veta, la vivonda. Nos antenats vivevan avon onns e tschentaners quasi exclusivamein dals fretgs digl agen tratsch, pia dalla raccolta. Tgi che plaيدا dalla raccolta, astga denton buc emblidar la semenza. Igl ei nuota da sesmarvegliar, sch'il far e patertgar surperstizius dil pievel ha era occupau quest territori. Nus cattein in entir tschupi de sentenzias ed usits variants superstizius che pertuccan semenza e raccolta. Per cletg e ventira ha Caspar Decurtins spindrau quei scazzi e rimnau el per gronda part en sia ovra monumental, la Chrestomatia Romontscha.

Igl origin della superstiziun en general e d'ina buna part de sias diversas fuormas tonscha anavos el temps paganil. Il carstgaun primitiv era ferm unius cun la natira e suandava attentamein ils eveniments de quella; saveva el buca capir quei ni tschei misteri, lu tschercava el sclariment ellas enzennas ed appariziuns della natira. El vestgeva il nunveseivel en in vestgiu veseivel e deva ina fuorma concreta agl abstract. Aschia sefuorma tier il pagaun e pli tard era tier il carstgaun cristian, sin ina moda zun poetica, in sentir e partertgar che resta duront tschentaners in possess permanent d'in pievel. Quella mentalitad se manifestescha exteriuramein en sentenzias, degas ed usits, che nus numnein oz semplamein superstiziun ni vulgarmein era «cardientscha blaua».

Il carstgaun steva plinavon en in continuau combat cun las forzas della natira, cun malauras e boas, cun lavinias ed autras catastofas.

Sia existenza dependeva dalla fritgeivladad della tiara. E quella era puspei dependenta da sia vart da sulegl e plievia, dall' aura. Il pagaun carteva en divers dieus. El fuva era ferm perschuadius dall' existenza, buca mo de buns sperts che portan benedicziun e prosperitad, mobein era de nauschasperts e demunis che vulan il mal e schendran sventira e malura. Quella cardientscha fa prender el ina posiziun singulara enviers siu contuorn, enviers las plontas, ils animals ed ils con-carstgauns. Entras quella posiziun spera il pagaun retscheiver il bien e tener lunsch naven il mal.

En vesta dils eveniments della natira ch'il carstgaun primitiv saveva buca declarar, prendeva el savens refugi tier il misterius e supernatural. Ultra de quei senta il carstgaun da tuts temps e da natira anora il basegns de saver determinar ordavon certs eveniments e de saver mirar e capir tgei che daventa egl avegnir. Per arrivar a siu intent drova el lu savens mieds diltuttafatg nunadattai, ils quals nus numnein superstiziun.

Superstiziun egl emprem senn vul dir ina faulsa veneraziun dil ver Diu entras acts nunlubi ni adoraziun d'ina creatira (idolatria). Per ordinari capeschan ins sut superstiziun la faulsa cardientscha de puder obtener in cert intent, de saver preveser e presentir igl avegnir ni fatgs zuppai entras mieds ch'ei nunadattai per quei intent. Igl ei en sesez ina faulsa cardientscha, ch'ina certa causa possedi ina forza zuppada ch'ella ha buc, ni tenor gl'uorden della natira, ni tenor gl'uorden della grazia. La Baselia catolica ha da tuts temps considerau la superstiziun per in act peccaminus e combattiu ella era cun castitgs ecclesiastics (C. I. C. can. 2325).

En la folclora vegn la noziun de superstiziun denton prida en in senn empau pli lartg e cumpren per semeglia era veglias metodos per prevegnir a malsognas ed evitar talas, la schinumada medischina populara. Mo ins va beinduras era cheu memia lunsch, sche scrutaturs della folclora distinguan savens buca il bien usit popular dalla superstiziun. (Pareglia Hoffmann-Krayer, Handbuch des deutschen Aberglaubens, nova ed., tom II pag. 459, il capetel «Dreikönigsseggen», ni tom IX pag. 939 ss. partenent las devoziuns d'engraziament per la raccolta, il far celebrar la s. messa per ina buna raccolta etc.) El present tractat sur la superstiziun populara romontscha ein las diversas reglas dell' aura e della medischina populara buca risguardadas.

Per nos perdavons d'avon tschentanners era il quitau per il paun de

mintgadi la pli impurtonta damonda d'existenza. La vivonda era fetg semplia e consisteva quasi exclusivamein ord agens products, sco latg, caschiel, carn, paun e tratgas de frina. Sulettamein glied pli beinstonta e nobla pudevan haver ina empau megliera cuschina. Il relativ pign import de frina vegneva savens periclitaus e stueva buca darar vegnir sistius. Ins spetgava adina cun fetgas la raccolta annuala. Quei quitau ei era de catar el «Semnader» d'Alfons Tuor:

Pertgei, mi declara, fa gl'um che leu semna
Cun levzas pallidas, tremblontas, ses pass?

Ina munglusa raccolta, in «schliet onn», sco il purs schevan, muntava miseria e disgrazia.

Per segirar ina buna raccolta preferivan ins ell' epoca dil paganissem dis specials per semnar e raccoltar (Zeitzauber); ins empruava d'allontanar ils nauschasperts donnegionts cun de tuttas pusseivlas caneras (Lärmzauber); ins applicava mieds de protecziun (Schutzzauber) ed encureva de tener naven influenzas nuscheivlas entras pronunziar scongiuraziuns (Wortzauber). Cun l'arrivada dil cristianissem ei la gronda part de quellas fuormas de superstiziun svanida; autras fuormas ein vegnidas cristianisadas e sepresentan oz en bi e bien usit religios. La ragisch dellas biaras fuormas de superstiziun che existan aunc oz, tonscha el paganissem. Las suandontas superstiziuns vegnan consideradas en quella perspectiva.

Ella epoca paganila ed era pli tard attribuescha la superstiziun ina gronda impurtonza a certs *temps*, a certas uras ni dell' jamna adattai per semnar, cultivar e raccoltar. En pliras cuntradas della Tiara tudestga entschavev' ins bugen la raccolta la sonda. Tier nus dominescha en general il meini, ch'ins duessi mai entscheiver ina lavur ina mesjamna u in venderdis, schiglioc reusseschi ella buca bein. Sonda sontga duei buca vegnir arau, quei porti negin fretg. Ei vegn era pretendiu ch'ins raccolti in glin fetg cuort, sch'ins semni el entuorn l'ina ni las duas. Per S. Marc mavan las pleivs de Sutsassiala en processiuon a Schlans. Tuts miravan d'esser a bunura el liug. Eran ils de Danis ils emprems, deva ei bia prema, mo arrivavan ils de Breil avon, lu deva ei bia salin. Ina impurtonza tut speciala han la vigelgia ed il di de S. Gion Battesta ils 23 e 24 de zercladur. La vigelgia S. Gion duei ins ligiar igl agl, aschiglioc sfundri el. Il medem di avon miezdi

duei ins medemamein far si tratsch als truffels, quei preservi els dalla malsogna. Ins dueigi era scavignar ils bagueos, quei impedeschi las giattas e detti grossas tiastas (Surselva e Surmir). En Surmir vala aunc la suandonta cardientscha: Tgi ch'enquera flurs il di de S. Gion duront ch'ei tucca da miezdi e penda quellas vid il begl de frina, quel ha igl onn ora adina frina egl begl. En Surselva vegn detg ch'ins anfli scazzis, sch'ins enqueri cristallas il di de S. Gion. L'impurtonza de quei di vegn era accentuada en autras cuntradas, per exempel en loghens tudestgs, nua ch'ins crei ni carteva che strias mettien monas els èrs duront la notg de S. Gion, per cheutras far fallir la raccolta. Era il di de S. Mihel, ils 29 de settember, gioga ina certa rolla. Ei vegn per semeglia detg: Tgi che vul scurlar nuschs dals nughers sin pastira della vischnaunca de Breil, sto metter sia latta la damaun de S. Mihel sper il nugher dal qual el vul raccoltar.

Dal scatschar demunis e nauschasperts malvulents dal temps paganil entras *caneras* deriva la moda d'entscheiver la vindemia cun stgalinem e tucclar ils zenns, cun sittar e schluppegiar gheislas, cun grir e sfraccar ruogs e far autras rueidas a caschun dell'arrivada dell'emprema carga de raccolta. Ins ha tier nus buca novas dils medems usits, mo nus astgein allegar cheu igl usit da calonda mars, nua ch'ils mattatschs ramplunan da gust lur stgellas, zampugns e plutialas ch'ei sto far snavur al baubuzi. Igl usit ha senzauter ina certa mira sin in «bien onn». Nus selubin d'aschuntar en quei connex la sedada dils buobs il di de S. Marc en Surselva, che semeglia en tut la battaglia dils mattatschs de calonda mars en Surmir. Pli fetg ch'ils buobs e magari era ils mats sepitgavan quei di a Schlans e megliers ils aspects per in bien onn. Culi ei bravamein saun tier la sedada dils buobs da S. Marc a Mustér, detti ei bia graun.

In' altra fuorma de superstiziun fetg savens praticada el temps paganil ei de duvrar *mieds de protecziun* (Schutzzauber). Per segirar ina buna raccolta de graun stuev' ins preparar ils ligions dellas monas duront il scheiver ni venderdis sogn. Las treis empremas spigias medidas vegnevan fermadas vid gl'esch-casa ni purtadas sin santeri. Tier quels usits ch'ein de cattar sin territori tudestg, astgein nus allegar las suandontas superstiziuns indigenas: Per far purtar ina plonta nunfritgeivla duei ins furar da venderdis sogn avon la rendida dil sulegl ina ruosna en ina de sias ragischs ed emplenir la ruosna cun ina stiala della ragisch d'ina plonta fritgeivla. Per impedir che la purgina nu-

scheschi, duei ins metter tschendra el sem-glin. Da Nossadunna de Candeilas duei ins mirar de tener envidau la candeila duront la processiu; sche quei reussescha gartegia il coniv (Surmir). Nus alleghein en quest connex il bi usit cristian de far treis cruschs cul risti el cantun digl èr ual semnau, de metter el tratsch palma benedida ni cotgla de sonda sontga. Quei usit, tras il qual il pur recamonda sias stentas al Segner, ei aunc oz da casa tier nus.

Las fuormas superstiziusas de recitar *plaid*s de scongiuraziun (Wortzauber) e d'ir entuorn casa ni cuort per tener naven schliatas influenzas de sperts maligns, ch'existevan dal temps antic pagaun, han buca relaschau a nus veseivlas restonzas, num ch'ins vegli veser talas els buns usits cristians, sco per exempel las benedicziuns dil funs, il schar «far dil bien» per ina buna raccolta, las processions dellas Rogaziuns etc.

Sentenzias e fatgs superstizius che annunzian la buna ni mendra raccolta dat ei empau dapertut. La grondezia della davosa mona graun ni della davosa carga fein indichescha la grondezia della proxima raccolta. Vonza ei truffels de sem, dat ei ina reha raccolta de quei fretg. Sestendan bia spigias segal sur las autras ora egl èr, vegn il graun cars. Ed ord ils garnetschs della emprema mona scudida vul ins eruir il futur prezi de graun e. a. v. Era en tiara romontscha cattein nus talas prognosas blauas: Fa la neiv igl unviern undas ni canvaus sco suenter ina plievia, dat ei dariet fein. Bia verd egl artg munta bia fein, bia tgietschen significhescha bia vin e bia mellen, graun en abundanza. Bia falians de combas liungas muntan bia pieun.

Entuorn semenza e raccolta posseda il pievel romontsch aunc in'entira collecziun de cardientschas blauas ch'igl ei buca lev de classificar. Ins di ell' Engiadina, ch'il pur duessi veser duront igl unviern silmeins ina gada per meins ses èrs, sinaquei ch'ei detti dariet graun. Il semna-glin duei star fetg sidretg, lu creschi il glin liungs ed ulivs (Engiadina e Surselva). En Surmir vegn pretendiu ch'il coniv vegni gronds e bials, sch'il semnader fieri il sem fetg ad ault. En Surselva duei il semnader metter si ina capiala lada, lu detti ei ina raccolta de spigias ladas.

Finalmein seigi aunc menzionau duas legras versiuns superstiziusas arriguard la fritgeivladad tiel gaglinam: Tgi che metta a cuar, duei metter ina capiala cun treis pézs sils ovs; quei detti spir pluschein. Ins duei metter a cuar cura ch'il cavrer va ed esser vestgius

en gagl; lu dat ei tontas pluscheinas sco cauras e de color gaglia sco il vestgiu (Surselva).

Aunc avon buca ton biars onns vegneva ei en bia vischnauncas sursilvanas resgiau la veglia. Ils buobs de scola fabbricheschan pintgas resgias ord lenn e regian — en general da mesa-cureisma — las pli veglias buobas della scola, beinduras tochen sil saung. Ed ils vegls schevan: «Pli fetg ch'ils buobs resgian la veglia ed in meglier onn de fretg ch'ei dat.» Poda che la «veglia» representa ni remplazza cheu ina stria nuscheivla.

Il cult paganil d'unfrir igl emprem fretg als dieus ha acceptau autras fuormas superstiziusas, per semeglia il destruir l'emprema mona, il tschentar las duas empremas brauncas graun ch'ins meda d'ina vart en crusch etc. La deitad per la quala l'unfrenda valeva, vegn lu substituïda ed igl usit cristianisau. Ins dat bugen in almosna als paupers. Ins astga menzionar cheu las «punschas dellas olmas». Per il di dellas olmas vegneva ei fatg pli da vegl en beinenqual vischnaunca della Surselva agens paunets, numnai punschas dellas olmas. Ins deva quels pauns als paupers sco almosna en suffragi dellas paupras olmas e scheva arder ina cazzola la notg dellas olmas. Da cheu anora anflan ins tgunsch la punt tier la fiasta ecclesiastica d'engraziament per la raccolta, ch'ei fetg usitada en loghens tudestgs; ella ei dacuort era vegnida introducida en singulas pleivs romontschas sco act de cristiana engrazieivladad enviers Diu, il donatur de tuts buns duns. Mo ils fretgs dil funs e las spigias ch'ins tschenta sigl altar della baselgia ornada, san tuttina buca snegar diltut lur parentella cun las unfrendas dell'emprema raccolta dils pagauns e cun la dieschma alla basselgia de pli tard.

Las fiastas profanas per la fin della raccolta, numnadas ventschidas, ein semantenidas entochen el novissim temps. En cuntradas tudestgas ein ellas denton pli derasadas che tier nus e cuntegnan leu aunc enqual restonza dil cult paganil, sco per exempel magliar carn d'animals cultics (tgiet, cavagl). Allas ventschidas romontschas vegneva ei surviu carn, vin, coccas de meila e capuns cun tiastas. Il buob de strom survegneva il tatsch, ina cocca gronda, savens emplenida cun curom enstagl meila. Cun las ventschidas eran era certs giugs uni. Mava il scuder alla fin, vegneva ei tier la davosa èra dau «la stuorna»; tuts scudiders marclavan ton sco ei pudevan cun lur flugials e miravan tgi che possi dar il pli spert e pli stagn. Il buob de

strom vegneva pegliaus e sdermenaus sil ladretsch de strom. Tier mintga èra mava la vanunza en iral e vulveva cassa. Savens vegneva ella vanada: Ins pegliava ella per bratscha e combas e ballava ella vi e neu; in scudadur seruschnava suttora, e lu schevan ei, ch'ella creschi buca pli. Savens prendevan ei ella sin las fuortgas e bettevan ella sil ladretsch tiel buob de strom. Quellas ceremonias tradeschan medemamein in cert origin magic e regordan allas fuormas de superstiziun tier ils pagauns, che pertuccan il bandischar demunis, sca-tschar ed allontanar influenzas nuscheivlas.

Ina ordvart gronda rolla en la superstiziun romontscha tier il semnar giogan las enzennas dil calender. Quellas ein ina partiziun dil firmament che gia la cultura dils Chalders e Babiloners han giu construïu 2—3 melli onns avon Cristus. Las dudisch gruppas de steilas, che han ina zun differenta dimensiun el firmament, ein gia vegnidas partidas dals vegls Grecs en in spazi de 30° l'ina (zodia). Ellas fuorman ensemen ina gronda tschenta vid il tschiel, la quala untgeschaviers mesanotg e miezdi per 23½ grads encunter igl Equator. Ella representa igl apparent vial dil sulegl, della glina e dils planets. Gia ils Babiloners attribuevan in cert character demonic e magic a quellas gruppas de steilas. Pli tard han ils Egipzians e Grecs entschiet a s'occupar da quellas gruppas de steilas, buca mo da vart astronomica, mobein era da vart astrologica, q. v. d. cun l'analisa de lur natira e de lur qualitäts en relaziun cul decuors de caussas terrestras. Sin fundament da quellas enconuschientschas profetisavan ins gia da gliez temps l'aura, tschentava prognosas politicas e construova ina certa geografia zodiacala cun attribuir las diversas tiaras al regiment dellas differentas gruppas de steilas. (Per exempel, la Persia era sutaposta agl anugl, Babilonia al bov, l'Italia al scorpiun etc.) Era per eruir e medegar malsognas recurevan ins alla superstiziun zodiacala. Gie, ins pretendeva ch'il cerchel zodiacal cuntegni g'entir tgierp dil carstgaun: igl anugl seigi il tgau, il bov il culiez, ils schumelins la bratscha e. a. v. Ins attribueva gia lu ina gronda influenza dellas singulas gruppas stellaras — tut tenor il grad de lur posiziun — sin la veta dil nievnaschiu. Las enzennas stellaras (Tierkreisbilder) vegnevan plinavon era applicadas sco talismans ni amulets. Ins era perschuadius ch'il Diu stellar vivi en siu maletg terrester, seigi quei lu ina creatira naturala ni in maletg artificial. Questa astrologia meteorologica, politica, geografica e medecinala dils Chalders resta aunc

duront il temps medieval e niev en vigur denter ils pievels cristians. Perfin il renomau miedi ed alchemist Theophrastus Paracelsus († 1541) metteva peisa sin quella scienza. El haveva sbozzau in sigil per mintga enzenna dil firmament e dau perscripziuns concernent lur applicaziun. Che la superstiziun zodiacala regia aunc ozildi stagn ferm, drova gnanc vegnir menzionau. Nus serestrenschin sulettamein sin las diversas sentenzias ed usits superstizius populars romontschs arriguard semenza e raccolta.

En Surselva vala la suandonta cardientscha concernent il semnar il glin: Semn' ins il glin en l'enzenna dil bov, vegn el grobs; semn' ins el en l'enzenna della stadera, lu peisa el bia. Arriguard ils truffels vegn pretendiu: Croda la semenza en il segn dils peschs, vegnan els loms; semn' ins els en l'enzenna della fumitgasa, crescha mo la rabettscha; ed els vegnevan peters, sch'ins semna el segn dil scorpiun. Ins duei plantar ils truffels il capricorn, lu dat ei buns (Surselva ed Engiadina). Ton en Surselva sco en Surmir vegn recumandau de metter la truffla en l'enzenna dil bov, pertgei lu vegnan els grond e bials. Auters, meins cartents, pretendan ch'ils truffels ditgien: Mettei cura che vus leis, nus vegnin cura ch'ei plai. Sch'ins metti grascha en l'enzenna dil scorpiun, maglien ils tiers mo nuidis il fein de quei prau, vegn ei pretendiu tier nus; e biars creian e sinceran en tutta seriusadad, ch'ils tiers maglien buc il fein segaus ell' enzenna dil scorpiun.

Nus cattein era pliras versiuns partenent la glina e las steilas: Ins sto semnar il graun da glina culs pézs engiu. Igl agl semnaus da glina culs pézs engiu sfundra e smarschescha (Surmir). Il Bergagliot di: As a semper da samner da gorent da lüna, altramentar al va tüt in cüc. Il pur sursilvan vesa buca bugen bia steilas da Nadalnotg e di: stgir Nadalnotg, bia fein, clar Nadalnotg, pauc fein.

Alla fin de nies cuort excuors tras il reginavel dellas superstiziuns enteifer igl intschess de semenza e raccolta, che dat bia de panzar al pur muntagnard, schein nus plidar ina strofa significativa ord «Il semnader» d'Alfons Tuor:

Ti vesas co'l semna, ti vesas co'l passa
Suls zuolcs vidaneu cun penibel quita;
Ti vesas co'l aulza, ti vesas co'l sbassa
Encunter il tschiel e la tiara siu tgau.

Remarca: Cun risguard sil spazi limitau ha gl'autur stuiu desister de citar en detagl las fontaunas e la litteratura. Las principalas ovras consultadas ein: *C. Decurtins*, Rätoromanische Chrestomathie, tom 2, 4, 10, 11. *Hoffmann-Krayer*, Handbuch des deutschen Aberglaubens, ed. nova, tom 2 e 9. *Ch. Bardola*, Our dal relasch literaric, Annalas 36. *Chr. Rubi*, Alte Karfreitagsbräuche, comp. el «Bund» nr .149, 1934. *Sprecher-Jenny*, Kulturgeschichte der Drei Bünde. Diversas fuormas de superstiziun havein nus da *perdetgas viventas*.